

DE OPENINGSRITUS IN DE BEIDE VORMEN VAN DE EUCHARISTIE

1 Liturgie: twee bewegingen

1.1 Liturgiebegrip van het Concilie

De liturgie van de katholieke kerk is eeuwenlang gezien als de '*cultus publicus*', de publieke eredienst die in naam van Christus door zijn kerk aan God gebracht wordt. Het is de lofprijzing en dankzegging die haar hoogste uitdrukking vindt in het offer van Christus. In die geest omschreef ook paus Pius XII de liturgie nog als de publieke eredienst van het mystiek lichaam van Christus, hoofd en leden.¹ Ondertussen was er echter door de liturgische beweging een besef gegroeid dat deze omschrijving eenzijdig vanuit het menselijk initiatief gezien was. Het aspect van Gods activiteit gericht op ons mensen zou ook meer naar voren moeten komen. Deze verdiepte visie op wat liturgie is komt tot uitdrukking in de Constitutie over de heilige Liturgie van het Tweede Vaticaans Concilie: 'De liturgie is de uitoefening van het priesterlijk ambt van Jezus Christus, waarin de heiliging van de mens door middel van waarneembare tekenen wordt aangeduid en bewerkt en waarin de openbare eredienst volledig wordt voltrokken door het mystiek lichaam van Jezus Christus, hoofd en ledematen'.²

Men ziet dat in deze omschrijving de publieke eredienst nog steeds een belangrijke component is, maar nu voorafgegaan door 'de heiliging van de mens door waarneembare tekenen'. Hiermee zijn vooral de sacramenten bedoeld, die vroeger niet zozeer als liturgie, maar vooral als middelen tot heiliging werden gezien. Daarnaast moet men hier ook denken aan de woordverkondiging die vroeger eerder als catechetische onderbreking, maar nu beslist wel als onderdeel van de liturgie gezien wordt. De kerk wil hierdoor benadrukken dat de mens geen eredienst aan God kan brengen, geen contact met God kan onderhouden, als hij niet eerst middels Gods genade daartoe opgeroepen en geschikt gemaakt is. Deze definitie van de liturgie gaat uit van het priesterlijke ambt van Christus, dat zich op twee manieren uit: in de heiliging van de mensen en in de eredienst van God.

1.2 Opstijgen en neerdalen

De katholieke kerk heeft dus verstaan dat liturgie een bepaalde balans veronderstelt tussen twee aspecten van het priesterlijk werk van Christus: zijn eredienst aan de Vader door zijn gebed en zijn offer, en zijn reddende en begenadigende en heiligende werk voor ons mensen. Christus is de middelaar tussen God en mensen en juist in de liturgie speelt Hij zijn bemiddelende rol. In ons liturgisch vieren onderscheiden wij daarom altijd een van ons naar God opstijgend, anabatisch, cultisch aspect en een van God naar ons neerdalend, katabatisch, heiligend aspect.³ Beide aspecten worden verbonden met het offer van Christus aan het kruis: Hij heeft het diepst van ons mens-zijn gedeeld, is in alles aan ons gelijk geworden en heeft ons zo gered van de ondergang; tegelijk was zijn kruisdood zijn daad van liefde tot het

¹ Mediator Dei, 1947, in: *Enchiridion Symbolorum* Denzinger/Schönmetzer, nr 3841, p 759, Freiburg, 1976, ed 36

² Constitutie over de heilige liturgie *Sacrosanctum Concilium*, nr 7

³ Zie Michael Kunzler, *Die Liturgie der Kirche*, Paderborn 1995, p. 21 en Albert Gerhards/Benedikt Kranemann, *Einführung in die Liturgiewissenschaft*, Darmstadt 2008, p. 16-28.

uiterste, van trouw aan de Vader. Het neerdalen en opgaan is een beeldspraak die geworteld is in het Nieuwe Testament, bijvoorbeeld in Filippenzen 2, 6-11: 'Hij heeft zich van zichzelf ontdaan en het bestaan van een slaaf aangenomen...Daarom heeft God Hem hoog verheven.' Of in Efeziërs 4,10: 'Hij die is neergedaald, is dezelfde die ook is opgestegen...' Beide bewegingen onderscheiden wij in de liturgie: met Christus eren en dienen wij de Vader in een opstijgende beweging en door Christus worden wij geheiligd in zijn neerdalende beweging naar ons. De eerste beweging, van ons naar God, is alleen mogelijk op basis van de tweede beweging: van God naar ons. Daarom plaatst het Concilie ze ook in die volgorde.

Het gaat dus om twee grote onderdelen, twee richtingen, twee helften, twee bewegingen die samen maken dat de liturgie verstaan kan worden als een dialoog tussen God en zijn volk: Het begint met Gods activiteit naar ons, zijn woord, zijn daad, zijn Zoon, en het vindt zijn vervolg in onze reactie, onze activiteit naar Hem: belijdenis, gebed, dankzegging. Wij kunnen hem liefhebben omdat Hij ons het eerst heeft liefgehad.⁴

1.3 God en mens

Hoe moet de verhouding zijn tussen die twee bewegingen in de liturgie? Het zijn beide bewegingen tussen God en zijn volk, de beide partijen in het Bijbelse verbond: 'Ik hun God, zij mijn volk' (zie Jeremia 31,33 en Psalm 95,7). De liturgie biedt de plaats en de tijd om dat verbond te vieren. Daarom zoeken wij in de liturgie naar een balans tussen het goddelijke en het menselijke, tussen openbaring en cultuur, tussen geloof en ervaring, zodat beide bewegingen tussen God en mens kunnen plaatsvinden. Maar hoe kan er een balans zijn tussen zulke ongelijksoortige grootheden? Want de gelovige mens zegt dat alles Gods werk is: zijn komen tot ons via woord en sacrament evengoed als zijn werken in ons dat leidt tot antwoord en wederliefde. Hoe kan er een balans zijn tussen het oneindige en het eindige? Tegelijk zal de kritisch-rationele mens opmerken dat het hele liturgische gebeuren een menselijk en historisch bedrijf is, een performance met een bepaalde impact, dat alles wat over God gezegd wordt in de liturgie door mensen gezegd wordt.

De balans die gezocht wordt gaat uit van de werkelijkheid van God maar evengoed van de werkelijkheid van de mens. Christenen geloven dat in Christus wij werkelijk Gods gezicht zien en God kunnen ontmoeten en dat God in Hem werkelijk naar ons toekomt. Dat roept niet alleen de vraag op wie God is, maar tegelijkertijd en evenzeer de vraag naar de mens: zijn oorsprong en de bestemming en het doel van zijn leven. Of het een evenwicht wordt is maar de vraag, maar de basis van de liturgie is het dubbele besef dat we in de liturgie-definitie van het concilie aantreffen. Of, anders gezegd: God zoekt de mens en de mens zoekt God. In Christus vinden beide wat ze zoeken. In de liturgie gaat het om een ontmoeting en voor die ontmoeting zijn beide partijen onmisbaar. De mens met zijn vragen en gevoelens kan dus niet achter de dijk blijven liggen in de liturgie, maar evenmin kunnen we met de rug naar God gaan staan: we zien de mens als Zijn schepsel, gemaakt naar Zijn beeld, gedoopt in Zijn Zoon en bestemd voor de verheerlijking in Zijn Rijk.⁵

Het ritueel van de mis in de Latijnse traditie, zoals dat eeuwenlang voltrokken is, was op God gericht: de feitelijk aanwezige geloofsgemeenschap en de individuele gelovige speelden geen grote rol in de eucharistie. Wat voor hen bedoeld was: de preek en de communie, werd zelfs als onderbreking van de viering gezien. De lezingen uit de heilige Schrift werden gelezen in een niet verstane taal. De liturgie was een op God gerichte reeks

⁴ 1 Joh. 4,19. Vgl. A. Verheul, *Inleiding tot de liturgie. Haar theologische achtergrond*. Roermond 1964-2, p. 9-10.

⁵ Over de verwevenheid tussen beide aspecten zie: Johan B. te Velde, *God en mens in het ritueel van de sacramenten*. In: *Jaarboek voor liturgieonderzoek* 23 (2007) p. 121-145.

handelingen, die de eredienst van de kerk vormde en door haar ambtsdragers werd uitgevoerd. Na het concilie werd de liturgie ingrijpend veranderd: in veel opzichten werd de eucharistie vooral gefocust op de mens: Schriftlezingen, preek en inleidende woorden richtten zich op de aanwezigen, maar ook de gebeden, het eucharistisch gebed en andere teksten en symbolische handelingen leken voor de aanwezigen bedoeld te zijn. Dat de liturgie in de volkstaal gevierd werd en dat de gebedsrichting naar het oosten niet langer gevolgd werd, versterkte de indruk dat de liturgie voortaan niet op God maar op de aanwezige mensen gericht was.

De twee bewegingen in de liturgie, de opstijgende en de neerdalende, zijn echter ondenkbaar zonder elkaar en nauw met elkaar verstrengeld. De begenadiging door God via de verkondiging en de sacramenten, leidt tot een houding van gebed en lofprijzing, maar veronderstelt die ook in zekere zin. Immers verkondiging en sacramenten versterken het geloof maar veronderstellen ook een mate van gelovige openheid. Dit vertrouwvol openstaan is al een bepaalde vorm van gebed. De twee bewegingen roepen elkaar altijd op en leiden tot een wisselwerking. In de liturgie zal deze wisselwerking uitgedrukt worden: de hele liturgie gaat over de ontmoeting tussen God en mens, waarin de beide bewegingen, de heiliging van de mens en de eredienst aan God, niet gescheiden maar wel onderscheiden kunnen worden. Het geheel is zowel op God als op de mens gericht, maar daarbinnen zijn beide aspecten goed in hun eigenheid aan te duiden.

We concludeerden dat de liturgie na het Tweede Vaticaans Concilie vooral op de mens gericht is, terwijl de oude mis primair een op God gerichte ritus is. Om een echte ontmoeting tussen God en mens te kunnen zijn zullen beide aspecten in evenwicht aanwezig moeten zijn. In het volgende onderdeel willen we de openingsritus in de *ordo missae* van het Tridentijnse missaal vergelijken met die van het nieuwe missaal met het oog op de wisselwerking tussen deze beide bewegingen.

2 De openingsritus van de mis

De opening of het begin van een handeling is veelbetekenend. De start van een optreden geeft vaak een kleuring aan het geheel. Om die reden is het van belang eens te zien hoe de openingsritus van de *ordo missae* is samengesteld en welke veranderingen daarin aangebracht zijn in de nieuwe misorde van 1970. Maar eerst geven we een kort overzicht van de historische achtergrond van de openingsritus en met name van het ontstaan van de zogenaamde voetgebeden, de gebeden die de priester samen met de assistent bidt voordat hij de altaartreden opgaat.

2.1 Ontstaan en ontwikkeling van de voetgebeden

Over de vraag hoe in de eerste eeuwen de openingsritten van de eucharistie volgens de Latijnse ritus plaatsvonden, is niet veel bekend. Aan te nemen valt dat ze vooral door eenvoud gekenmerkt werden. Mogelijk vond er vóór de eerste Schriftlezing na de intocht van celebrant en assistenten alleen maar een korte begroeting van het volk plaats.⁶ Van de pauselijke liturgie in de eeuwen daarna weten we iets meer. In de liturgie van de stad Rome van rond het jaar 600, zoals die in de *Ordines Romani* beschreven wordt, is de openingsritus als volgt opgebouwd: Onder het zingen van de introïtus trekt de stoet van de paus en zijn assistenten naar het altaar. Twee acolieten tonen hem onder het gaan een pyxis met daarin een partikel van het eucharistisch brood uit een vorige viering, die hij met een buiging eert. Bij het altaar gekomen buigt de paus en geeft een begroetingskus aan vertegenwoordigers van de bisschoppen, priesters en aan alle diakens. Hij werpt zich ter aarde voor een hulde aan Gods

⁶ Zie Augustinus, *De Civitate Dei*, XXII, 8,22, vert: *De stad van God*, Baarn/Amsterdam 1984, p. 1152.

majesteit, staat weer op en vereert evangelieboek en altaar met een kus. De schola gaat door met het kyrie, gevolgd door het gloria, die de paus staande in oostelijke richting volgt. Daarna begroet hij het volk en zingt de oratie waarop allen met ‘Amen’ antwoorden.⁷ Twee zaken verdienen onze aandacht. Ten eerste is van voetgebeden hier nog geen sprake, evenmin van een schuldbelijdenis, echter wel van eerbiedsbetuigingen en begroetingen aan het H. Sacrament, het altaar, de mede-celebranten en, bij het slot van de openingspsalm, het evangelieboek. En in de twee plaats: het volk wordt pas na het gloria liturgisch begroet met de vredesgroet.

Een belangrijke ontwikkeling met betrekking tot de openingsritus treffen we veel later aan, in de 11^e eeuwse Rijnlandse *ordo missae*, waarschijnlijk afkomstig uit de invloedrijke abdij van St. Gallen. Hierin wordt vermeldt dat de priester tijdens de intrede onder meer de psalm *Judica* bidt, psalm 43 (42),1-5, met de antifoon ‘*Introibo ad altare Dei*’ en het gebed *Aufer a nobis* als afsluitende oratie. We geven deze beide teksten hier in hun geheel weer:

<p>Antifoon: Pr: <i>Introibo ad altare Dei</i>. Ass: <i>Ad Deum qui laetificat juventutem meam</i>.</p> <p>Psalm : P: <i>Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta : ab homine iniquo et doloso erue me.</i> A: <i>Quia tu es, Deus, fortitudo mea : quare me repulisti, en quare tristis incedo, dum affligit me inimicus ?</i> P : <i>Emitte lucem tuam et veritatem tuam : ipsa me deduxerunt, et adduxerunt in montem sanctum tuum et in tabernacula tua.</i> M : <i>Et introibo ad altare Dei, ad Deum, qui laetificat juventutem meam.</i> P: <i>Confitebor tibi in cithara, Deus, Deus meus: quare tristis es, anima mea, en quare conturbas me?</i> A : <i>Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi : salutare vultus mei, et deus meus.</i> P : <i>Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto.</i> A : <i>Sicut erat in principio, et nunc, et semper : et in saecula saeculorum. Amen.</i></p> <p>Pr: <i>Introibo ad altare Dei</i>. Ass: <i>Ad Deum qui laetificat juventutem meam</i>.</p> <p><i>Aufer a nobis, quaesumus, Domine, iniquitates nostras: ut ad sancta sanctorum puris mereamur mentibus introire. Per Christum, Dominum nostrum. Amen.</i></p>	<p>Antifoon: Pr: Ik ga op naar het altaar van God. Ass: Naar God die mijn jeugd verblijdt</p> <p>Psalm: P: God, schaf mij recht, kom voor mij op bij dit onheilig volk, bevrijd mij van de mens vol valsheid en bedrog. A: Gij zijt mijn kracht, waarom verstoot Ge mij? Waarom loop ik dan treurig rond, door vijanden gekweld? P: Zend mij uw licht, uw steun om mij te leiden, om mij te voeren naar uw berg en in uw tent. M: Dan ga ik naar uw altaar, God die blijdschap geeft. P: En loof u bij de citer, God mijn God. Waarom zijt gij bedroefd, mijn ziel, waarom opstandig? A: Vertrouw op God, eens zal ik Hem weer loven, Mijn Redder en mijn God P: Eer aan de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. A: Zoals het was in het begin en nu en altijd, en in de eeuwen der eeuwen. Amen.⁸</p> <p>Pr: Ik ga op naar het altaar van God, Ass: Naar God die mijn jeugd verblijdt.</p> <p>Neem van ons weg, bidden wij o Heer, onze ongerechtigheden, opdat wij met een zuiver hart mogen binnengaan in het heilige der heiligen. Door Christus onze Heer. Amen.</p>
---	---

Bij de altaartreden aangekomen kust hij de dienaren, zegt de schuldbelijdenis en kust

⁷ J.A. Jungmann, *Missarum Solemnia*, Ned. vertaling, Kasterlee 1966, p. 89. Zie ook B. Luykx P. Praem. *De oorsprong van het gewone der Mis*, Utrecht 1955: ‘Aan de voet van het sanctuarium groet de paus vol eerbied het H. Fermentum van de vorige mis en het altaar en kust tenslotte de mede-celebrerende geestelijken. Als hij een teken heeft gegeven aan de schola om het slot-gloria van de intredepsalm in te zetten, kust hij het evangelieboek en gaat naar de troon in de apsis, terwijl de schola het Kyrie aanheft en de acolythen de kandelaars op de grond zetten. Na het Gloria in excelsis groet de paus het aanwezige volk met *Pax Vobis* en zegt de collecta’ (Luykx, p 11).

⁸ De vertaling is van A. Bronkhorst o.p., zie *Getijdenboek*, Zeist 1990, p 918. De antifoon is letterlijk uit het Romeins missaal vertaald.

evangelieboek en altaar.⁹ Het valt op dat de persoonlijke gebeden van de priester nu de rode draad van de ritus vormen en dat de gezangen daar meer los van komen te staan. Het zijn deze gebeden die de priester in de 11^e eeuw tijdens de intrede en staande voor het altaar bad, die in de mis van Pius V, in de 16^e eeuw, de voetgebeden zijn geworden.¹⁰ In deze gebeden komt enerzijds naar voren het vol verlangen opgaan naar Gods altaar, het treden voor God om Hem te ontmoeten in het offer van zijn Zoon en de bereidheid om daaraan deel te hebben. Anderzijds spreken de teksten van het besef van de eigen onwaardigheid voor deze ontmoeting en de vraag om vergeving van de eigen zonden. Deze voetgebeden zijn vervolgens vier eeuwen in gebruik gebleven. Pas in de uitvoerende instructie na het Tweede Vaticaanse Concilie ‘*Inter oecumenici*’ (van 26 september 1964)¹¹ wordt het gebruik van psalm 43 afgeschaft, terwijl de antifoon *Introibo*, enkele andere psalmverzen en de schuldbelijdenis wel gehandhaafd worden. Als dan in 1970 het missaal van paus Paulus VI uitkomt, blijken ook deze psalmverzen geschrapt en volgt de schuldbelijdenis op begroeting en uitnodiging.

2.2 Vergelijking tussen de Ordines van 1570 en 1970

Het missaal van Paulus VI bevat een groot aantal vereenvoudigingen in de liturgie. We willen nu nauwkeuriger kijken naar de veranderingen in de openingsritus tussen het missaal van 1570 en dat van 1970 zoals die hierboven geschetst zijn. Wie de orde van beide vormen van de mis met elkaar vergelijkt stuit op de volgende wijzigingen. In de Tridentijnse mis blijft de celebrant, na de kniebuiging uit eerbied voor het H. Sacrament, staan aan de voet van het altaar, maakt daar het kruisteken en bidt de voetgebeden: de antifoon *Introibo*, de psalm *Judica*, het vers *Adiutorium nostrum* en het *confiteor*, afzonderlijk gebeden door priester en assistent. Daarna volgen het *misereatur*, het *indulgentiam*, en de verzen *Deus Tu* afgesloten met de begroeting van het volk: *Dominus vobiscum*, waarna de priester tijdens het bidden van *Aufer a nobis* de altaartreden opgaat en het altaar kust. Dan vinden de eventuele bewieroking en het bidden van *Introitus* en *Kyrie* plaats, waarna het *Gloria* wordt aangeheven. Opnieuw volgt dan de begroeting van het volk, hier ook uitdrukkelijk gericht naar het volk uitgesproken. Daarna klinkt het collecta-gebed.

In de nieuwe misorde wordt de celebrant niet geacht aan de voet van het altaar of bij de toegang tot de liturgische ruimte te blijven staan. Hij knielt voor het H. Sacrament (of buigt voor het altaar als ter plekke het Sacrament niet wordt bewaard)¹² en nadert het altaar dan meteen om het te kussen en eventueel te bewieroken. Daarna gaat hij naar zijn zitplaats en maakt daar als de openingszang beëindigd is, staande bij zijn zetel het kruisteken waarna hij de gemeenschap met uitgespreide handen begroet. De rubrieken van het missaal melden uitdrukkelijk dat zowel kruisteken als begroeting worden uitgesproken gekeerd naar het volk. Hierna volgt een korte inleiding en het *confiteor*, met het *misereatur*. Daarna klinken, gebed of gezongen het *Kyrie* en het *Gloria*, waarna het collecta-gebed wordt gebeden.

Twee grote verschillen springen in het oog: Ten eerste: de voetgebeden zijn weggelaten, samen met het ritueel van het stilstaan aan de voet van en het benaderen van het altaar. De priester wordt niet geacht te verwijlen bij de altaartreden maar meteen het altaar te begroeten. Ten tweede: de gemeenschap wordt uitgebreider begroet en aangesproken. Reeds het kruisteken wordt in haar richting gemaakt, waarna er enkele begroetingsteksten als

⁹ Aldus Luykx, De oorsprong, p. 25.

¹⁰ Jungmann, Missarum, p. 288: ‘...zo bleef het gedurende de middeleeuwen nagenoeg overal: Psalm 42 werd gebeden op weg naar het altaar, ...’

¹¹ Instructie ‘*Inter Oecumenici*’, in: Dokumente zur Erneuerung der Liturgie. Herausg. von H. Rennings und M. Klöckner. Nr. 246, p. 118. Freiburg/Kevelaer 2002-2

¹² Zie de Institutio Generalis Missalis Romani, nr. 84; in de Editio Typica Altera, 1975; zo ook in het Nederlandse altaarmissaal van 1979, Algemene Inleiding nr. 84. Ook het Algemeen Statuut van het Altaarmissaal van 2002 geeft hiervoor een regel: zie nr. 274

keuzemogelijkheid gegeven worden. Ook kan een korte inleiding op de eucharistie van de dag gegeven worden, waarna de gelovigen uitgenodigd worden hun schuld te belijden.

Samenvattend merken we op dat de dynamiek van de openingsritus ingrijpend veranderd is: van een biddend naderen tot het altaar als centraal symbool van Christus, waarbij de geloofsgemeenschap wel in de geest meegaat en terloops begroet, maar niet echt aangesproken wordt, naar een korte groet aan het altaar waarna de celebrant zich tot de gemeenschap wendt met groet en inleiding en uitnodiging tot de schuldbelijdenis. De overwegende aandacht van de celebrant heeft zich verschoven van het mysterie van Christus dat in het altaar verbeeld wordt, naar de aanwezige geloofsgemeenschap. Anders gezegd: de openingsritus heeft in de Tridentijnse liturgie een meer mystiek karakter, terwijl zij in de nieuwe misorde een meer sociaal karakter heeft.

Op het eerste gezicht lijkt deze verandering in rechtstreeks verband te staan met de veranderde standplaats van de priester aan het altaar: vanaf het begin van het Tweede Vaticaans Concilie ging men immers met het gezicht naar het volk celebreren. Toch is hij daarmee niet noodzakelijk verbonden. De concilieteksten en het missaal hadden deze veranderde gebedsrichting niet voorgeschreven maar hielden rekening met continuering van het gebruik om naar het oosten of in de richting van het altaarkruis te celebreren. Op de plaatsen waar het Romeins Missaal van 1970 aanwijzingen voor de celebrant geeft, is het op het punt van gebedsrichting en plaats aan het altaar niet altijd helder.¹³ Over de gebedsrichting tijdens de openingsritus spreekt het missaal niet. Over de richting waarin hij het openingskruisteken maakt, valt een kleine onregelmatigheid te bespeuren. De rubrieken tussen de liturgische teksten zelf in de *ordo missae cum populo* geven aan dat de priester na de intochtszang het kruisteken maakt gericht naar de gelovigen, maar in de *Institutio Generalis* wordt gemeld dat de priester na de intochtszang bij zijn zetel het kruisteken maakt en zich daarna naar het volk keert voor de begroeting.¹⁴

Hoe dit ook zij, ook als de priester de altaarkus en de gebeden van de viering in de richting van het oosten verricht, zoals het missaal toelaat, blijft de afschaffing van de voetgebeden en de plaatsing van de schuldbelijdenis na de begroeting van het volk, een ingrijpende verandering. De opening van de viering verliest haar overwegend biddende karakter en krijgt iets van de opening van een vergadering waar de aanwezigen begroet worden en het onderwerp van de bijeenkomst toegelicht. Dit effect geldt des te sterker in de huidige situatie, nu meestal alle handelingen gericht naar het volk gedaan worden. Het mystieke karakter van de openingsritus zou enigszins bewaard zijn als de celebrant het altaar oostwaarts zou benaderen.

2.3 De ordo missae sine populo

Bij de vergelijking tussen de *ordines missae* van 1570 en 1970 moet nog een element betrokken worden. Het Tridentijnse missaal kent slechts één misorde, waarbij steeds de varianten voor de plechtige en de pontificale mis in de *Ritus Servandi* en in de rubrieken worden aangegeven. Het missaal van Paulus VI kent drie misordes, de *ordo missae cum populo*, de *missa concelebrata* en de *ordo missae sine populo*, waarvan de eerste eveneens variaties kent voor meer plechtige vieringen.¹⁵ De viering volgens de *ordo missae sine populo* of de ‘orde van dienst voor de eucharistieviering zonder de aanwezigheid van een

¹³ Zie voor de voorbeelden Johan te Velde, *Bidden naar het oosten, gebedsrichting in spiritualiteit en liturgie*. Nijmegen 2010, p. 69-70.

¹⁴ Zie de *Institutio Generalis Missalis Romani*, nrs 86; in de *Editio Typica Altera*, 1975; zo ook in het Nederlandse altaarmissaal van 1979, Algemene Inleiding nr. 86: . Ook het Algemeen Statuut van het Altaarmissaal van 2002 geeft dit onderscheid: de priester maakt eerst het kruisteken en keert zich daarna naar het volk voor de begroeting: zie nr. 124

¹⁵ Zie de *Institutio Generalis Missalis Romani*, caput IV, ‘De diversis formis missam celebrandi’; in de *Editio Typica Altera*, 1975

gemeenschap' (zoals de volledige naam luidt in het Nederlandse altaarmissaal) wordt door een priester alleen gecelebreerd, met assistentie van een acoliet of misdienaar.¹⁶ Deze liturgie kent in de openingsritus een opmerkelijke variant. Na de eerbiedsbetuiging, namelijk de buiging voor het altaar of de kniebuiging voor het H. Sacrament, wordt de dienaar begroet met het '*Dominus vobiscum*' en bidden beiden samen de schuldbelijdenis. Pas daarna nadert de priester het altaar, kust het en leest de introitus-tekst. Dan volgen de Kyrie-aanroepingen en, als dat aan de orde is, het Gloria, waarna de priester het collecta-gebed uitspreekt. Bij een vergelijking van deze *ordo missae sine populo* met de boven onder 2.1 beschreven Rijnlandse *ordo missae*, valt de overeenkomst op: eerst de begroeting van de dienaar, daarna de gezamenlijke schuldbelijdenis en vervolgens pas de altaarkus.

Over de gebedsrichting wordt in de rubrieken van deze *ordo missae* niet gesproken, maar omdat er geen gemeenschap aanwezig is, keert de priester zich ook niet naar hen met begroeting, inleiding of uitnodiging voor de schuldbelijdenis. Het ligt dus voor de hand dat de priester in deze viering zich steeds naar het oosten of naar het kruis keert. Alleen bij de begroetingen, bij het *Orate fratres*, bij de vredeswens, bij het tonen van de heilige hostie met het *Ecce agnus Dei* en bij de zegen meldt de tekst van de rubrieken uitdrukkelijk: '*versus ad ministrum*', 'gekeerd naar de assistent'.

De openingsritus van deze misorde voor de, populair gezegd, 'stille mis' in het missaal van 1975 wijkt duidelijk af van de orde voor de eucharistie in aanwezigheid van een gelovige gemeenschap. Hier treffen we een restant aan van de ritus van het naderen van het altaar in de Tridentijnse liturgie. De voetgebeden van psalm 43, de bijpassende antifoon en andere verzen en oraties zijn weliswaar ook hier geschrappt, maar de schuldbelijdenis wordt gebeden vóór het naderen van het altaar en de altaarkus. Hierdoor is het besef van eerbied voor het altaar als symbool van het goddelijk geheim en het erkennen van eigen zondigheid ten overstaan van het heilige sterker in stand gebleven. Het gemeenschapskarakter, zelfs van deze eucharistie zonder geloofsgemeenschap, is toch aanwezig gebleven doordat de assistent als representant van de gemeenschap, vrijwel aan het begin begroet wordt.

In 2002 verscheen een nieuwe editie van het Romeins Missaal met een nieuwe *Institutio Generalis*, in het Nederlands nu Algemeen Statuut genoemd. Hierin wordt ook weer een viering van de eucharistie beschreven zonder aanwezigheid van een geloofsgemeenschap, nu met als titel: 'De mis waaraan slechts één dienaar deelneemt'.¹⁷ Nu is de bijzonderheid die we in het missaal van 1975 tegenkwamen, verdwenen. De volgorde binnen de openingsritus is nu gelijk aan de andere soorten eucharistievieringen: buiging voor het altaar, altaarkus, kruisteken, begroeting van de dienaar, schuldbelijdenis, Heer ontferm u, gloria en collecta-gebed.

2.4 Conclusies van de vergelijking

De vergelijking tussen de beide openingsritussen van de Tridentijnse misorde en die van het 2^e Vaticaans Concilie geeft aanleiding tot de volgende conclusies:

1 De geleidelijkheid waarmee de priester in de oude misorde het altaar naderde, daarbij biddend om vergeving voor eigen tekortkomingen en zijn opgaan naar het heiligdom verwoordend, is in de nieuwe orde niet gehandhaafd.

2 In de nieuwe orde voor de gemeenschaps-eucharistie begroet de priester meteen het altaar en de aanwezige gelovigen, leidt hen in de viering van de dag en nodigt hen uit gezamenlijk schuld te belijden.

3 Beide genoemde ontwikkelingen afwegend en waarderend kan men zeggen dat de biddende

¹⁶ Zie het Romeins missaal, de editio typica altera van 1975, p. 479v. en de Nederlandse vertaling van het altaarmissaal, van 1978, p. 749v.

¹⁷ Algemeen Statuut van het Romeins Missaal, in: Liturgische Documentatie 3, Bijlage bij het directorium voor de Nederlandse Kerkprovincie, NRL, Den Bosch 2004, nrs. 252-259, p. 142v.

opgang van de priester naar het altaar vervangen is door de opening van een samenkomst en de begroeting en inleiding van de aanwezigen. Het mystieke element is verminderd en heeft plaats gemaakt voor het sociale element. Wel blijft, na de begroeting, het samen naderen van God in schuldbelijdenis en collecta-gebed.

4 Hierbij is impliciet de rol van de priester veranderd. Hij is in de openingsritus niet meer primair de voorganger die namens de gemeenschap en verbonden met haar het heilige nadert, maar hij is een 'tegenover' die namens de Heer de aanwezigen groet, vooruitloopt op de evangelieverkondiging en uitnodigt tot schuldbelijdenis.

5 De ontwikkeling in de openingsritus van het mystieke naar het sociale is nog versterkt doordat in de meeste gevallen de hele viering gekeerd naar het volk voltrokken wordt.

6 In de misorde voor de eucharistie zonder aanwezigheid van de geloofsgemeenschap in het missaal van 1975 is het mystieke aspect van het geleidelijk naderen van het altaar enigszins bewaard gebleven; dit verschil komt echter niet meer voor in de editie van het missaal van 2002.

7 De veranderingen in de openingsritus wekken ten onrechte de indruk dat meer aandacht voor het gemeenschapskarakter van de viering noodzakelijk ten koste gaat van aandacht voor het mystieke aspect. Het is een belangrijke opgave voor de liturgie steeds beide aspecten evenwichtig en in nauwe verbondenheid tot uitdrukking te brengen.

3 Twee vormen van de ene ritus ?

Het Tweede Vaticaans Concilie heeft beslist dat de liturgie van de eucharistie hervormd zou worden op grond van de volgende uitgangspunten: eenvoud, beknoptheid, meer aandacht voor Schrift en verkondiging, verstaanbaarheid, aanpassingen aan locale culturen en meer mogelijkheden tot actieve deelname. Het missaal van Paulus VI (1970) is hiervan de uitdrukking. Aanvankelijk was er geen sprake van een reguliere mogelijkheid om ook nog de eucharistie te celebreren volgens de oude ritus. Het gebruik ervan kon alleen op basis van indulten voor bepaalde groepen. Pas in 1984 heeft Paus Johannes Paulus II de mogelijkheid toegestaan om het oude missaal weer te gebruiken onder bepaalde voorwaarden. Zijn opvolger, Paus Benedictus XVI ging in 2007 een stap verder en stelde in zijn *Motu Proprio* 'Summorum Pontificum' ruimere mogelijkheden open voor geloofsgemeenschappen en priesters die dat wensen om de liturgie volgens de oude ritus te vieren. Hij benadrukte in de begeleidende brief aan de bisschoppen dat er geen tegenstelling is tussen beide uitgaven van het Romeins Missaal en beide vormen van de *ordo missae*.¹⁸ Het missaal van Paulus VI van 1970 geeft de gewone vorm, het missaal van Johannes XXIII uit 1962 geeft de buitengewone vorm van de liturgie van de eucharistie weer. Beide zijn vormen van de éne Romeinse ritus en beide mogen gebruikt worden.

In dit huidige liturgische beleid van de kerkelijke leiding valt op dat er geen dwarsverbanden of vermengingen worden toegelaten tussen beide ritussen. Dat sprong vooral in het oog toen de paus een herziene tekst uitgaf voor de voorbede van Goede Vrijdag in de buitengewone ritus. Zou het niet mogelijk geweest zijn Goede Vrijdag volgens de Tridentijnse Ritus te vieren met de voorbede van de nieuwe *ordo*? Over de inhoud van die gebeden is de kerk toch niet anders gaan denken? Beide ritussen willen uitdrukking zijn van het zelfde geloof in de zelfgave van Christus die in de eucharistie gerepresenteerd wordt. Verdient het dan ook geen aanbeveling om deze identiteit en continuïteit te benadrukken in de uitgaven? Zo bezien is het opmerkelijk dat de Nederlandse tweetalige uitgave van de *Ordo*

¹⁸ Het heilig misoffer. De onveranderlijke gebeden volgens het Missale Romanum van de zalige paus Johannes XXIII, NRL Den Bosch 2007, p. 7 en 8.

Missae uit het Romeins Missaal van 1962 de titel ‘Het heilig misoffer’¹⁹ draagt, waardoor de suggestie gewekt wordt alsof deze traditionele aanduiding beter bij de oude dan bij de nieuwe ritus past.

Soortgelijke vragen doen zich voor bij de herziene heiligenkalender en het herziene lectionarium. De huidige paus Benedictus XVI, toen nog kardinaal Ratzinger, heeft in 2003 in persoonlijke correspondentie de wens geuit dat er op den duur weer één Romeinse ritus komt. Hij schetst in die brief ook enkele kenmerken waaraan zo’n herstelde éne ritus zou moeten voldoen: ‘De Romeinse Ritus van de toekomst zou een enkele ritus moeten zijn, in het Latijn of in de volkstaal gevierd, (...); hij zou enkele nieuwe elementen kunnen opnemen die zichzelf bewezen hebben, zoals nieuwe feesten, enkele nieuwe prelaties in de mis, een uitgebreid lectionarium – meer keuze dan vroeger, maar niet te veel – een ‘oratio fidelium’, dat wil zeggen een vastgelegde voorbede-litanie (...)’.²⁰ Dat de huidige paus deze wens naar voren heeft gebracht is een belangrijk signaal. Het is niet wenselijk dat een ieder naar willekeur elementen uit beide ritussen met elkaar combineert. Dat zou tot onevenwichtigheid leiden en de verdeeldheid op liturgisch gebied vergroten. Maar het is wel goed na te denken over hoe het beste uit beide ritussen samen zou kunnen komen en of men daarbij de Mis van Pius V of die van Paulus VI als uitgangspunt moet nemen. Er zijn heel wat vragen te stellen op dit gebied. Is het wenselijk dat gemeenschappen die graag de oude ritus willen vieren, ook die elementen overnemen die nu, door gegroeid wetenschappelijk inzicht, als minder authentiek beschouwd worden, zoals de apologieën en de vele herhalingen? Zouden binnen de viering van het Misorde van Trente niet wenselijke vernieuwingen opgenomen kunnen worden, zoals de door kardinaal Ratzinger genoemde voorbeelden: het gebed van de gelovigen, een groter aantal prelaties en meer Schriftlezingen? En omgekeerd: is het onjuist als in de nieuwe misorde waardevolle elementen uit de oude liturgie opgenomen worden? Ik denk dan aan de structuur van de voetgebeden. Over de mogelijkheid tot aanpassingen in de openingsritus gaat het volgende onderdeel.

4 Voorstel tot gedeeltelijk herstel van de voetgebeden

Boven hebben we gezien hoe de nieuwe misorde ingrijpende veranderingen aanbrengt in de openingsritus, waardoor het karakter daarvan meer sociaal en minder mystiek geworden is. Ook andere factoren, zoals de wijze waarop de openingsritus vaak uitgevoerd wordt, hebben veroorzaakt dat de nieuwe misorde en de wijze waarop die in onze tijd veelal gecelebreerd wordt, meer het karakter van een samenkomst, een sociaal gebeuren heeft, waarbij de priester zich onder andere in de openingsritus herhaaldelijk tot de aanwezigen richt in plaats van zich samen met de aanwezigen tot God te richten. Men kan hier spreken van een onevenwichtigheid in de dynamiek van de liturgie: de menselijke gerichtheid op God en die van God op de mens vallen nu eenmaal niet samen, maar staan tegenover elkaar en wisselen elkaar af, zoals ook in een dialoog tussen mensen het luisteren en spreken nooit samenvallen maar elkaar afwisselen. De vraag doet zich nu voor of het mogelijk zou zijn binnen het kader

¹⁹ Het heilig misoffer. , zie noot 13.

²⁰ Brief van J. kard. Ratzinger aan dr. Heinz-Lothar Barth, 23 juni 2003, (onder meer te vinden op <http://josephsoleary.typepad.com>) Ich glaube aber, daß auf Dauer die römische Kirche doch wieder einen einzigen römischen Ritus haben muß; die Existenz von zwei offiziellen Riten ist in der Praxis für die Bischöfe und Priester nur schwer zu „verwalten“. Der Römische Ritus der Zukunft sollte ein einziger Ritus sein, auf Latein oder in der Landessprache gefeiert, aber vollständig in der Tradition des überlieferten Ritus stehend; er könnte einige neue Elemente aufnehmen, die sich bewährt haben, wie neue Feste, einige neue Präfationen in der Messe, eine erweiterte Leseordnung - mehr Auswahl als früher, aber nicht zu viel - eine „Oratio fidelium“, d.h. eine festgelegte Fürbitt-Litanei nach dem Oremus vor der Opferung, wo sie früher ihren Platz hatte.

Tijdens de gezongen introïtus of openingszang stelt de priester zich met assistenten op met zijn gezicht naar het altaar en het kruis, beneden aan de altaartrappen of op enige afstand van het altaar. Na beëindiging van het gezang maakt hij het kruisteken, gericht naar het kruis, waarbij allen antwoorden met ‘amen’. Daarna bidt hij, nog steeds gericht naar altaar en kruis, afwisselend met volk en dienaars, enkele regels uit de psalm *Judica*, gevolgd door het ‘Eer aan de Vader’, dat volgens zeer oude traditie de psalm afsluit. Dan volgt het vers ‘Onze hulp is in de naam van de Heer...’ waarna zonder uitnodiging de schuldbelijdenis volgt en het ‘Moge de almachtige God zich over ons ontfermen’. Daarna zet het koor of de voorzanger het Kyrie in terwijl de priester naar het altaar gaat en het kust, gericht naar het kruis en/of het oosten. Hij bewierookt het altaar eventueel en vervolgens begeeft hij zich naar zijn zetel. Het Gloria wordt ingezet vanaf de zetel. Na de beëindiging daarvan begroet de priester het volk, staande bij zijn zetel, met de liturgische groet ‘De genade van onze Heer... die door de aanwezigen beantwoord wordt. Hij kan er enkele woorden aan toevoegen over het evangelie of het feest van de dag en vervolgt dan met ‘laat ons bidden’ waarna een ogenblik stilte en het collecta-gebed volgen. Dan begint de liturgie van het woord.

- Openingszang,	intrede van priester en assistenten
- Kruisteken,	staande voor altaarruimte of onder aan altaartreden
- Psalmgebed	staande voor altaarruimte of onder aan altaartreden

- Kyrie	priester (en diaken) betreden het altaar en kussen het en bewieroken het eventueel
- Gloria	inzet door priester staande bij de zetel

²² Joseph Ratzinger, *De geest van de liturgie, een inleiding*, Vlagtwedde 2006, p. 128: 'De vredesgroet bij voorbeeld wordt volgens Mt 5,23-25 niet voor de communie, maar voor het aandragen van de gaven uitgewisseld, wat wel wenselijk zou zijn voor het hele gebied van de Romeinse ritus, als men de vredesgroet tenminste wil handhaven'.

- Begroeting volk	staande bij de zetel
- Inleiding op de viering	staande bij de zetel
- Collecta-gebed	staande bij de zetel

In dit voorstel zijn wat de teksten betreft slechts drie bescheiden veranderingen aangebracht. Ten eerste de verplaatsing van de liturgische groet, met eventueel de korte inleiding, naar vlak voor het collecta-gebed. Ook in de Tridentijnse liturgie en zelfs in de pauselijke statio-liturgie bevond zich hier een begroeting van het volk. Ten tweede: de toevoeging van enkele regels uit psalm 43 en psalm 124 voorafgaand aan de schuldbelijdenis. Er is voor gekozen de Vulgaattekst van de antifoon te handhaven ('God die mijn jeugd verblijdt') naast de hedendaagse vertaling uit de Hebreeuwse grondtekst in de tekst van psalm 43 zelf: 'God die blijdschap geeft'. Er wordt uitdrukkelijk niet voor gekozen de hele psalm te bidden, maar alleen de regels eruit die het meest van toepassing zijn. De psalmverzen worden afwisselend tussen celebrant en volk en/of assistent gebeden. De keuze van psalm 124,8, 'Onze hulp is in de naam van de Heer', berust op een traditie vanaf de 11^e eeuw die dit psalmvers liet bidden als inleiding op de schuldbelijdenis en die zijn plaats kreeg in het missaal van 1570. Daarnaast kwam en komt het vers ook voor als inleiding op de zegen van de bisschop. Het is hier te verstaan als een uiting van vertrouwen op Gods genade tegenover de door de gelovigen te belijden schuld.²³ De derde verandering is het weglaten van de uitnodiging tot de schuldbelijdenis. Door af te zien van een uitnodigende rol wordt benadrukt dat de priester het samen met de mensen zegt en dat de erkenning van ieders eigen zondigheid meer het karakter van een gezamenlijke verzuchting heeft. Priester en volk bidden deze persoonlijke boete-act ook nu al gezamenlijk. Hij kan daarbij ook dicht bij het volk gaan staan, bijvoorbeeld in de eerste rij van de gelovigen, samen gericht naar het kruis van de Heer.

Dit gecombineerd met het verwijlen beneden de altaartreden of op afstand gericht op het altaar, geeft een belangrijke verandering in de sfeer van de openingsritus. Het gericht staan naar het oosten of naar het kruis, als een op weg zijn naar en een openstaan voor de komende God, is toch al mogelijk in het nieuwe missaal tijdens alle gebeden. Door de traditionele gebedsteksten van psalm 43 te herstellen en de begroeting later te plaatsen, wordt het anabatische karakter van de openingsritus versterkt, juist in de dynamiek van het onderweg zijn naar God. Er komt een beter evenwicht tot stand tussen het op God gericht zijn en het op de mens gericht zijn, tussen het mystieke en het sociale.

Zoals we zagen hebben de voetgebeden betrekking op het gaan in de richting van het altaar. Dat roept de vraag op welke symbolische betekenis het altaar heeft en hoe het, als plaats voor de eucharistie, zich verhoudt met de ambo als plaats van de verkondiging. Daarover gaat het volgende onderdeel.

5 Naderen tot woord en sacrament

Het geleidelijk naderen tot het altaar als symbool van Christus is tot ontwikkeling gekomen in een tijd waarin de eucharistie steeds meer accent kreeg en de liturgie van het woord geleidelijk aan devalueerde tot 'voormis'. Het Tweede Vaticaans Concilie heeft de eigenstandige betekenis van de dienst van het woord weer willen herstellen en de schatkamers van de Heilige Schrift weer in ruime mate opengesteld.²⁴ In de liturgie ontmoeten wij Christus op verschillende manieren: de verkondiging van het woord waarin Hijzelf tot ons spreekt, en de viering van de eucharistie waarin zijn offer tegenwoordig wordt gesteld, komen daarbij in

²³ Liturgisch Woordenboek, Roermond 1962, s.v. *Adiutorium nostrum*, dl I, k 50.

²⁴ *Sacrosanctum Concilium* 35,1 en 51

het bijzonder naar voren.²⁵ Beide vormen van Christus' aanwezigheid vormen de twee hoogtepunten van de liturgie: evangelielezing en eucharistisch gebed. De liturgische vormgeving van de kerkruimte na het concilie is door dit inzicht ook beïnvloed: de lezingen uit de Heilige Schrift vinden gewoonlijk niet meer plaats vanaf het altaar, maar vanaf een ambo of lezenaar, de eigen plaats van de liturgische verkondiging.²⁶ Zo vinden we in de huidige inrichting van de kerken twee centrale plaatsen: ambo en altaar waar respectievelijk de liturgie van het woord en de eucharistische liturgie plaats vinden.

Betekent dit ook dat het altaar en de ambo een gelijkwaardige symbolische plaats innemen, dat beide in dezelfde mate Christus symboliseren? De liturgische richtlijnen in het missaal en de liturgische traditie wijzen daar niet op. Het altaar wordt tijdens de openingsritus begroet met een buiging en een kus en het wordt tevens bewierookt.²⁷ Deze handelingen duiden op de altaar als symbool van Christus, naar wiens wonden ook de vijf kruisjes in de altaarsteen verwijzen. Het evangelieboek, dat tijdens de intochtprocessie mee wordt gedragen, wordt niet op de ambo, maar op het altaar gelegd.²⁸ Ook dat gebruik duidt er op dat het altaar het centrale symbool voor Christus is, zowel de Christus die zijn woord verkondigt tot zijn volk, als de Christus die zijn lichaam geeft. Pas vanaf het begin van de dienst van het woord, bij de eerste Schriftlezing, wordt de ambo gebruikt als plaats voor de verkondiging. Een eerbetoon zoals aan het altaar wordt niet aan de ambo betuigd.

Deze liturgische regels die we aantreffen in de richtlijnen van het missaal, maken duidelijk dat het altaar tijdens de hele viering het centrale teken is van Christus' aanwezigheid. Het naderen van het altaar en het groeten van het altaar zoals die in de openingsritus plaats vinden, hebben betrekking op Christus zoals Hij in woord en sacrament tot ons komt.

6 Tenslotte

De tekst van de gekozen verzen van psalm 43 weerspiegelt op treffende wijze de situatie van de geloofsgemeenschap die nadert tot het goddelijk geheim om Hem haar hulde te brengen. Allereerst is er het besef dat we niet tot God kunnen komen, als Hij zelf dat niet mogelijk maakt: 'Zend mij uw licht, uw steun om mij te leiden, om mij te voeren naar uw berg en in uw tent.' Hij gaat onze alledaagse werkelijkheid ver te boven, maar Hij helpt ons om in zijn nabijheid te komen. De gelovige trekt daarop de stoute schoenen aan, in het besef dat God niet alleen het onvatbare mysterie is, maar ook de bron van blijdschap: 'Dan ga ik naar uw altaar, God die blijdschap geeft.' Het hoogtepunt van de liturgie van de kerk is de lofprijzing als uiting van die vreugde en van de dankbaarheid om Gods liefde: 'En loof u bij de citer, God mijn God.' Maar ieder mens kent ook de twijfel en de worsteling en het onvermogen om te vertrouwen: 'Waarom zijt gij bedroefd, mijn ziel, waarom opstandig?' In de dialoog met de geloofsgemeenschap verstaat hij de oproep: 'Vertrouw op God', en dan kan hij antwoorden: 'Eens zal ik Hem weer loven, mijn Redder en mijn God.' Deze voetgebeden zijn op God gericht, maar verwoorden tegelijkertijd de menselijke situatie van het onderweg zijn.

De openingsritus van de eucharistie drukt een groot stempel op het geheel van de viering en anticipeert op de belangrijkste elementen ervan. De anabatische aspecten van schuldbelijdenis, smeking, lofprijzing en gebed hebben daarin hun plaats naast de

²⁵ Vergelijk Sacrosanctum Concilium 7

²⁶ Algemene Inleiding op het Romeins Missaal, 89, 150 en 272

²⁷ Algemene Inleiding op het Romeins Missaal, 84 en 85

²⁸ Algemene Inleiding op het Romeins Missaal (ed 1975), nr. 84; zo ook het Algemeen Statuut van het Romeins Missaal (ed 2002), nrs. 122 en 173.

katabatische elementen van begroeting, uitnodiging en verkondiging. Het hier gepresenteerde voorstel tot herstel van de voetgebeden binnen het kader van de nieuwe *ordo* voor de eucharistie beoogt de biddende, opgaande beweging te versterken en een balans aan te brengen tussen mystieke en sociale elementen in de openingsritus.

Drs. Johan te Velde (1954) in 1981 afgestudeerd aan de Katholieke Theologische Universiteit Utrecht in systematische theologie en liturgie, pastoor St. Michaël-parochie Emmeloord, regiovicaris Friesland-Noordoostpolder, bisschoppelijk gedelegeerde voor de liturgie in het bisdom Groningen Leeuwarden.